

УДК 338.43-049.5(477)

Юрій П. Вітковський*Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка***СТАН ТА НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

У статті обґрунтовано теоретико-методичні та практичні аспекти зміцнення продовольчої безпеки України в умовах економічних трансформацій. Досліджено сутність та проаналізовано сучасний стан окремих індикаторів продовольчої безпеки країни. Запропоновано класифікацію загроз продовольчій безпеці країни з виокремленням їх макро-, мезо- та мікрорівнів. Визначено основні напрями вдосконалення аграрної політики України в частині зміцнення її продовольчої безпеки.

Ключові слова: продовольча безпека, економічна безпека, загрози, споживання, продукти харчування, агропромисловий комплекс, сільське господарство.

Юрий П. Витковский*Харьковский национальный технический университет
сельского хозяйства имени Петра Василенко***СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ УКРЕПЛЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ
ТРАНСФОРМАЦИЙ**

В статье обоснованы теоретико-методические и практические аспекты укрепления продовольственной безопасности Украины в условиях экономических трансформаций. Исследованы сущность и проанализировано состояние отдельных индикаторов продовольственной безопасности страны. Предложена классификация угроз продовольственной безопасности страны с выделением их макро-, мезо- и микроуровней. Определены основные направления совершенствования аграрной политики Украины в части укрепления ее продовольственной безопасности.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, экономическая безопасность, угрозы, потребление, продукты питания, агропромышленный комплекс, сельское хозяйство.

Yurii P. Vitkovskyi*Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture***CURRENT STAGE AND DIRECTIONS OF STRENGTHENING THE FOOD
SECURITY OF UKRAINE UNDER ECONOMIC TRANSFORMATIONS**

The article grounds the theoretical-methodological and practical aspects of improving food security of Ukraine under economic transformations. The status of particular indicators of food security of the country and their nature are analyzed. Classification of threats to the national food security is offered, revealing their macro-, meso- and microlevels. The key directions of enhancing the agrarian policy of Ukraine in terms of strengthening its food security are suggested.

Keywords: food security, economic security, threats, consumption, food products, agrarian complex, agriculture.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями Одним із першочергових завдань, які розв'язує кожна країна, постає забезпечення в необхідній кількості та відповідної якості продовольчими ресурсами всіх

верств населення, яке проживає на її території, що є основною функцією агросфери. Виважена продовольча політика кожної держави повинна будуватися таким чином, щоб першочергово були задоволені внутрішні потреби та якомога більше надлишків ресурсів було реалізовано на зовнішніх ринках. З урахуванням цього вирішуватимуться всі інші питання державного життя [14].

За умов нестабільної політичної та економічної ситуації в Україні, питання продовольчої безпеки мають стати одними із ключових у системі зміцнення національної економічної безпеки.

Метою продовольчої безпеки є створення умов соціального, фізичного і економічного доступу кожного громадянина до продовольства в даний час і в довгостроковій перспективі. В цьому зв'язку стає необхідним провести дослідження продовольчої безпеки для виявлення можливої орієнтації не тільки на усунення недоліків харчування населення в поточному періоді, а й забезпечення відтворювального процесу, включаючи проведення ряду природоохоронних і відновлювальних програм, збалансоване використання земельних, лісових і водних ресурсів для екологічно стійкого розвитку. Це дозволить отримувати продовольство з необхідними екологічними показниками сучасному і майбутньому поколінню нації [10].

Отже, питання зміцнення продовольчої безпеки за сучасних умов є одними із найактуальніших у сучасній економічній науці.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Проблематику продовольчої безпеки держави досліджували багато вітчизняних вчених-економістів, серед яких значний внесок у розвиток цієї проблематики зробили В.Г. Андрійчук [1], В.Я. Амбросов [2], П.І. Гайдуцький [3], О.І. Гойчук [4], М.В. Калінчик [5], Б.І. Ковалюк [6], Ю.Я. Лузан [7], Л.Л. Мельник [8], В.В. Немченко [9], М.М. Одінцов [10-11], Б.В. Пасхавер [13], П.Т. Саблук [14-15], О.В. Шубравська [17]. Проте, окремі аспекти зміцнення продовольчої безпеки України за умов ринкових трансформацій розроблені не достатньо глибоко та потребують подальших досліджень.

Метою статті є аналіз сучасного стану та розробка напрямів зміцнення продовольчої безпеки України за умов економічних трансформацій.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування Поняття продовольчої безпеки в світі виникло в 70-х роках минулого століття, коли слаборозвинуті країни відчували гостру нестачу продовольства. Ці країни перебували на стадії демографічного переходу, коли приріст населення почав випереджати темпи зростання виробництва продуктів харчування. Природна продуктивність сільськогосподарських угідь і тварин досягла межі розвитку продуктивних сил. Можливий ефект «Зеленої революції» також себе вичерпав. Для подолання виниклої кризи продовольчого забезпечення в 1973 р. Всесвітня сільськогосподарська організація при ООН (ФАО) створила комітет продовольчої безпеки (ПБ) Ради ФАО [10].

Вирішальну роль у забезпеченні продовольчої безпеки відіграє сільське господарство у системі підгалузей агропромислового комплексу.

Головними індикаторами розвитку агропродовольчого комплексу будь-якої країни є показники споживання основних продуктів харчування з розрахунку на одну особу за рік (табл. 1). Проведений аналіз показав негативну тенденцію по зниженню споживання більшості продуктів у 2014 р. порівняно із 2013 р. за винятком молока, хлібних продуктів та картоплі. Хоча, у порівнянні із 2000 р., обсяги споживання м'яса зросли на 21,3, молока – на 23,7, картоплі – на 5,6, овочів – на 61,5, риби – на 2,7, олії – на 3,7 кг. Виняток становлять хлібні продукти та цукор.

Найбільш важливими з точки зору поживності та хімічного складу, для людей є м'ясо та молоко. Нами здійснено порівняння середньорічних обсягів виробництва цих продуктів на одну особу у окремих країнах світу (рис. 1).

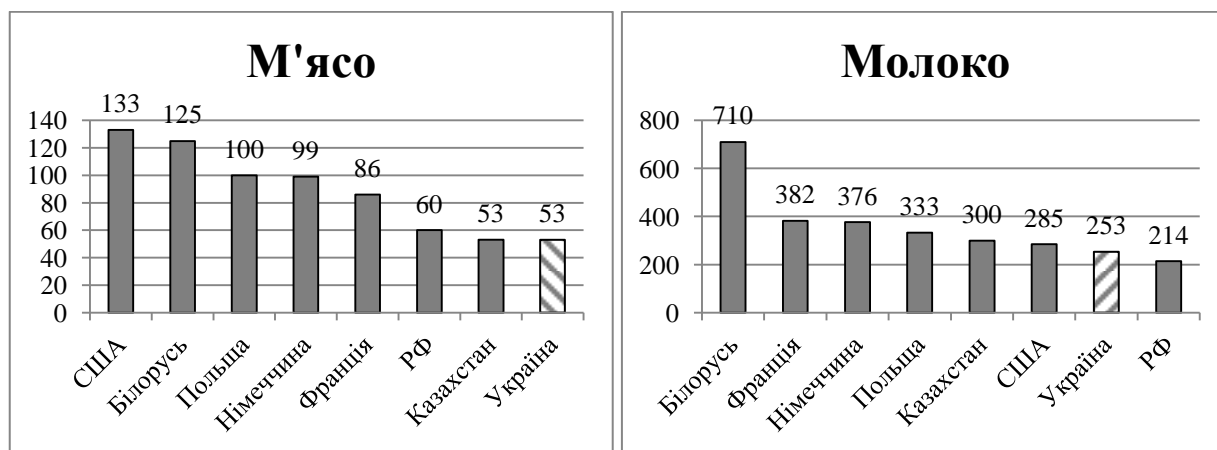
Таблиця 1

**Споживання основних продуктів харчування населенням України
(на одну особу за рік; кілограмів)**

	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014
М'ясо та м'ясопродукти	32,8	39,1	49,7	52,0	51,2	54,4	56,1	54,1
Молоко та молочні продукти	199,1	225,6	212,4	206,4	204,9	214,9	220,9	222,8
Яйця (шт.)	166	238	272	290	310	307	309	310
Хлібні продукти	124,9	123,5	111,7	111,3	110,4	109,4	108,4	108,5
Картопля	135,4	135,6	133,0	128,9	139,3	140,2	135,4	141,0
Овочі та баштанні продовольчі культури	101,7	120,2	137,1	143,5	162,8	163,4	163,3	163,2
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	29,3	37,1	45,6	48,0	52,6	53,3	56,3	52,3
Риба та рибні продукти	8,4	14,4	15,1	14,5	13,4	13,6	14,6	11,1
Цукор	36,8	38,1	37,9	37,1	38,5	37,6	37,1	36,3
Олія	9,4	13,5	15,4	14,8	13,7	13,0	13,3	13,1

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики [12].

Так, за виробництвом молока на одну особу за рік, Україна (253 кг) поступається Білорусі, Франції, Німеччині, Польщі, Казахстану та США, випередивши лише Російську Федерацію. Проте, ситуація по м'ясу набагато сумніша, оскільки із показником виробництва 53 кг на одну особу, Україна залишається на останньому місці поряд із всіма іншими досліджуваними країнами. Це є невтішним свідченням занепаду тваринницької галузі, бо Україна завжди вважалася досконалою за природно-кліматичними та організаційно-економічними ознаками для розведення худоби.

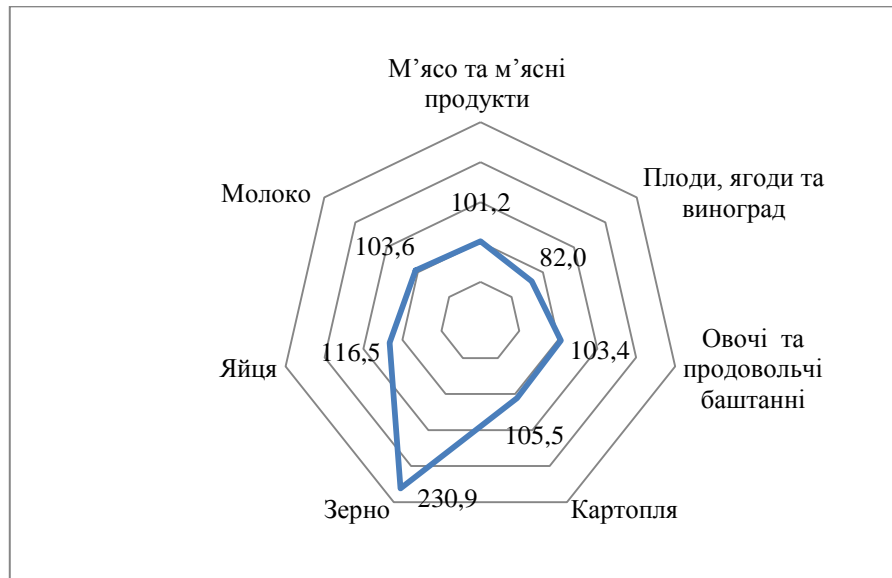
**Рис. 1. Виробництво м'яса та молока на одну особу в країнах світу
(за рік, кг), 2015 р.**

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики [12].

За рівнем забезпеченості основними видами продовольства (рис. 2), Україна має у своїх запасах понаднормативні запаси зерна (230,9%), яєць (116,5%), картоплі (105,5%), молока (103,6%), овочів (103,4%) та м'яса (101,2%). Проте, наявна недозабезпеченість України плодово-ягідною продукцією (82,0%), тому частину цих продуктів Україна вимушена імпортувати.

Влучною є думка академіка Б.Й. Пасхавера: «Сьогодні найбільш впливовою країною світу є США, отже маємо дороговказ на шляху у прийдешність. Тривалість життя середньостатистичного американця – 80 років, він споживає за добу 4 тис. кілокалорій,

витрачає на це 11 % свого доходу. У пересічного українця тривалість життя 71 рік, його добовий раціон становить 3 тис. кілокалорій, на що витрачається половина доходу» [13, с. 5]. Також автор зазначив, що драматичні події 2014 р. не зламали висхідного тренду сільського господарства України. За обсягами виробництва галузь дає відчутний плюс навіть порівняно з рекордно врожайним попереднім роком [13].

Рис. 2. Рівень самозабезпеченості основними видами продовольства (виробництво до внутрішнього використання на території України) у 2015р., %

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики [12].

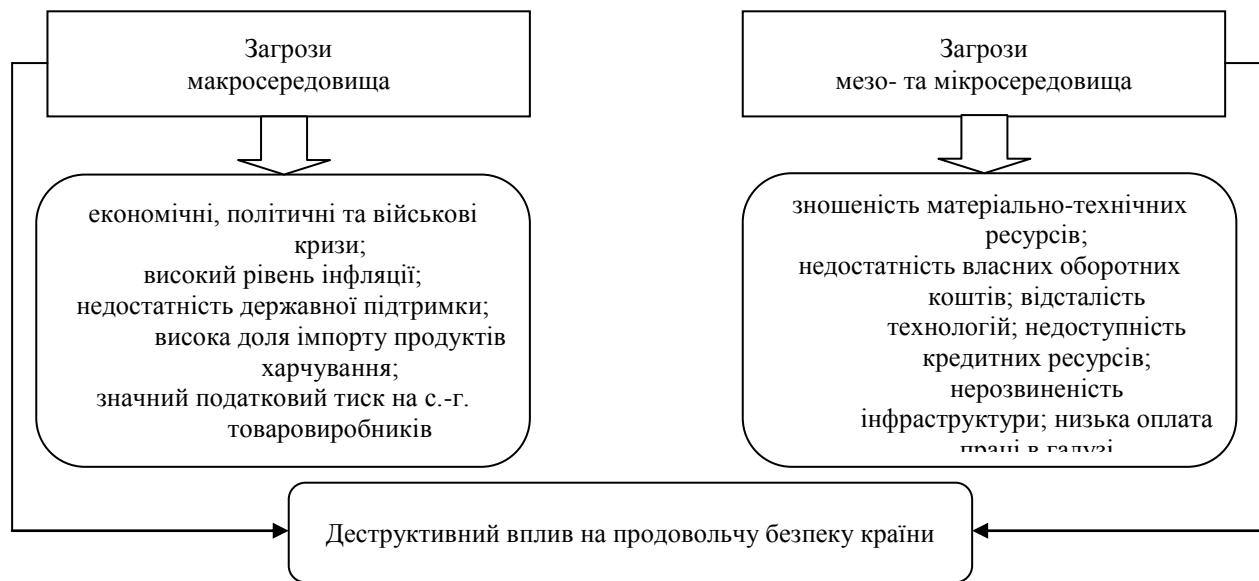
Таким чином, в Україні наявні як позитивні так і негативні тенденції у розвитку агропродовольчого комплексу, що свідчить про наявні резерви зростання виробничих обсягів у рослинництві і тваринництві, і як наслідок зміцнення продовольчої безпеки населення.

Продовольчу безпеку іноді пов'язують з національною, економічною безпекою. Вона залежить від багатьох факторів [9]:

- рівня розвитку аграрного сектора, включаючи особисті підсобні господарства;
- розвитку харчової промисловості;
- рівня експортно-імпортних операцій;
- рівня купівельної спроможності та культури населення;
- можливості використання інноваційних технологій;
- фінансових можливостей підприємств;
- матеріально-технічного забезпечення та інвестиційної привабливості підприємств АПК;
- підтримки держави, наданні підприємствам АПК пільг, ефективної фіскальної політики.

Думки вчених стосовно факторів, які загрожують продовольчій безпеці країни різноманітні. Наприклад, В.І. Ковалюк до загроз безпеці відносить зростання населення планети, економічні кризи, зміни клімату, природні катаклізми, зменшення посівних площ, використання продовольства в промислових цілях, військові дії [6].

На нашу думку, окрім макrorівня, загрози продовольчій безпеці також слід розглядати на рівні сільськогосподарських підприємств (рис. 3).

Рис. 3. Структура загроз продовольчій безпеці країни

Джерело: авторська розробка.

Вважаємо, що в Україні особливого значення набуває загроза заміни вітчизняних продуктів харчування низькоякісною імпортною продукцією. Як наголошує Л.Л. Мельник, Україна імпортує «дешеві» продукти харчування, як правило, сумнівної якості. Усім, напевне, відомо про шкідливий вплив на здоров'я людей і особливо дітей різних консервантів, хімічних добавок, барвників, геномодифікованої продукції, фастфудів. І не випадково, що медико-демографічні показники в Україні за роки незалежності істотно погіршилися. Саме тут маємо той випадок, коли проблема добре відома усім, але мало що робиться для її вирішення. В першу чергу йдеться про усі гілки влади держави, відсутність належного законодавства, контролю за якістю продовольства. І це не може не хвилювати усе українське суспільство, істотна частина населення якого і передусім молодь уже не зможуть відновити своє здоров'я [8].

За таких умов протекціонізм держави по відношенню до вітчизняного виробника сільськогосподарської продукції має стати виключним кроком на шляху до зміцнення продовольчої безпеки. При чому, тенденція по галузі рослинництва не така критична, як у тваринництві, рівень розвитку якого нині знаходиться у «катастрофічному» стані.

Висновки та перспективи подальших досліджень Результати дослідження надають можливість зробити висновок про виняткову важливість продовольчої безпеки у системі національної безпеки країни. Споживання населенням основних продуктів харчування прямо залежить від обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, за окремими видами якої Україна значно відстає від розвинених країн світу.

Зміцнення продовольчої безпеки пропонуємо здійснювати за допомогою наступних пріоритетів аграрної політики держави:

- протекціоністська політика по відношенню до вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників;
- удосконалення підходів до управління стратегічними запасами продовольства країни;
- зменшення податкового тиску на суб'єктів господарювання аграрної галузі;
- підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних продуктів харчування та жорсткий контроль їх якості;

- нарощування обсягів державної підтримки галузі, зокрема у частині часткової компенсації вартості короткострокових позик та лізингових платежів за сільськогосподарську техніку;
- організаційні заходи з удосконалення взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками та підприємствами промислової переробки.
- сприяння розвитку соціальної інфраструктури села та відродження депресивних сільських територій.

Література

1. Амбросов В.Я. Оцінка конкурентоспроможності агроформувань / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Вісник ХНАУ, серія «Економіка АПК і природокористування». – 2009. – № 10. – С. 23-28.
2. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
3. Гойчук О.І. Продовольча безпека: монографія / О.І.Гойчук. – Житомир, Полісся, 2004. – 348 с.
4. Гайдуцький П.І. Структурні перекоси і ризики кризи в АПК / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С.38-45.
5. Калинчик Н.В. Экономическое обоснование минимальных по размерам сельскохозяйственных предприятий / Н.В.Калинчик, М.Б. Калинчик. –К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 266 с.
6. Ковалюк Б.І. Визначення основних параметрів продовольчої безпеки країни [Електронний ресурс] / Б.І. Ковалюк // Ефективна економіка. – 2014. - № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3665>.
7. Лузан Ю.Я. Сучасні проблеми та основні фактори розвитку аграрного сектору України / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2014. – № 6. – С.5-9.
8. Мельник Л.Л. Продовольча безпека у національному вимірі [Електронний ресурс] / Л.Л. Мельник // Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.2/184.pdf>.
9. Немченко В.В. Продовольча безпека України / В.В. Немченко // Збірник наукових праць ВНАУ. Економічні науки. – 2012. - № 4 (70). – Т. 2. – С. 179-183.
10. Одінцов М.М. Моделювання факторів формування продовольчої безпеки [Електронний ресурс] / М.М. Одінцов // Ефективна економіка. – 2010. - № 1. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=113>.
11. Одінцов М.М. Продовольча безпека в умовах трансформаційної економіки / М.М. Одінцов // Агросвіт. - № 5, березень, 2011. – С. 24-26.
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Пасхавер Б.Й. Тенденції та проблеми національного продовольчого споживання / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2014. – № 10. – С.5-13.
14. Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство: монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Білоус, В.І. Власов. – К.: ННУ ІАЕ, 2008. – 632 с.
15. Саблук П.Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2015. – № 2. – С.10-17.
16. Стратегія розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. Проект. – К.: Національна академія аграрних наук, науковий центр, Інститут аграрної економіки, 2012. – 19 с.
17. Шубравська О.В. Агропродовольчий сектор в умовах кризи: основні тенденції та виклики розвитку / Економіка і прогнозування. –№ 3. –2009. –С. 99-110.

References

1. Ambrosov V.Ya. Otsinka konkurentospromozhnosti ahroformuvan' / V.Ya. Ambrosov, T.H. Marenych // Visnyk KhNAU, seriya «Ekonomika APKi pryrodokorystuvannya». – 2009. – № 10. – S. 23-28.
2. Andriychuk V.H. Ekonomika pidpryyemstv ahropromyslovoho kompleksu: pidruchnyk / V.H. Andriychuk. – K.: KNEU, 2013. – 779 s.
3. Hoychuk O.I. Prodovol'cha bezpeka: monohrafiya / O.I.Hoychuk. – Zhytomyr, Polissya, 2004. – 348 s.
4. Hayduts'kyy P.I. Strukturni perekosy i ryzyky kryzy v APK / P.I. Hayduts'kyy // Ekonomika APK. – 2014. – № 7. – S.38-45.
5. Kalinchik N.V. Ekonomicheskoe obosnovanie minimal'nykh po razmeram sel'skokhozyaystvennykh predpriyatiy / N.V.Kalinchik, M.B. Kalinchik. –K.: NNTs IAE, 2009. – 266 s.
6. Kovalyuk B.I. Vyznachennya osnovnykh parametriv prodovol'choyi bezpeky krayiny [Elektronnyy resurs] / B.I. Kovalyuk // Efektyvna ekonomika. – 2014. - № 12. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3665>.
7. Luzan Yu.Ya. Suchasni problemy ta osnovni faktory rozvytku ahrarnoho sektoru Ukrayiny / Yu.Ya. Luzan // Ekonomika APK. – 2014. – № 6. – S.5-9.
8. Mel'nyk L.L. Prodovol'cha bezpeka u natsional'nomu vymiri [Elektronnyy resurs] / L.L. Mel'nyk // Rezhym dostupu: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.2/184.pdf>.
9. Nemchenko V.V. Prodovol'cha bezpeka Ukrayiny / V.V. Nemchenko // Zbirnyk naukovykh prats' VNAU. Ekonomichni nauky. – 2012. - № 4 (70). – T. 2. – S. 179-183.
10. Odintsov M.M. Modelyuvannya faktoriv formuvannya prodovol'choyi bezpeky [Elektronnyy resurs] / M.M. Odintsov // Efektyvna ekonomika. – 2010. - № 1. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=113>.
11. Odintsov M.M. Prodovol'cha bezpeka v umovakh transformatsiynoyi ekonomiky / M.M. Odintsov // Ahrosvit. - № 5, berezen', 2011. – S. 24-26.
12. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Paskhaver B.Y. Tendentsiyi ta problemy natsional'noho prodovol'choho spozhyvannya / B.Y. Paskhaver // Ekonomika APK. – 2014. – № 10. – S.5-13.
14. Sabluk P.T. Hlobalizatsiya i prodovol'stvo: monohrafiya /P.T. Sabluk, O.H. Bilous, V.I. Vlasov. – K.: NNU IAE, 2008. – 632 s.
15. Sabluk P.T. Stan i napryamy rozvytku ahrarnoyi reformy / P.T. Sabluk // Ekonomika APK. – 2015. – № 2. – S.10-17.
16. Stratehiya rozvytku sil'skoho hospodarstva Ukrayiny na period do 2020 roku. Proekt. – K.: Natsional'na akademiya ahrarnykh nauk, naukovyy tsentr, Instytut ahrarnoyi ekonomiky, 2012. – 19 s.
17. Shubravs'ka O.V. Ahroprodovol'chyy sektor v umovakh kryzy: osnovni tendentsiyi ta vyklyky rozvytku / Ekonomika i prohnozuvannya. –№ 3. –2009. –S. 99-110.